

SPOREN VAN HERINNERING

60

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

EEN DRIEMAANDELIJKSE UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

APRIL - MEI - JUNI 2026

Nawoord (p. 2)

Actualiteit (p. 3)
POSTKOLONIALE
KUNST - Deel 4

Auschwitz (p. 6)
HET GEVAL VAN
HANS STOSBERG

No Comment (p. 10)

Uitgediept (p. 11)
HET EINDE VAN DE
KOLONIALE RIJKEN

Biblio (p. 17)

Vraagstuk (p. 18)
HERINNERINGEN
ONDER SPANNING

Pedagogische fiche (p. 21)

100 jaar geleden (p. 22)

Wist je dit? (p. 24)
HET KOLONIALISME
IS NIET DOOD

Klasreflectie (p. 26)
KOLONIALE ERFENISSEN:
KUNNEN WE ECHT DE
BLADZIJDE OMSLAAN?

DEKOLONISATIE EN NEOKOLONIALISME

**UITGELEZEN?
DEEL MIJ MET ANDEREN**

Beste Lezer

Alweer een schooljaar dat op zijn einde loopt. Het dit jaar aangesneden thema, kolonialisme, dient een tweedelig opzet.

Vzw *Auschwitz in Gedachtenis* wenst bredere thema's aan bod te laten komen die op het eerste gezicht ver van de judeocide liggen. Het aankaarten van kolonialisme is, waar de vier nummers van getuigen, een brede problematiek blootleggen. In deze nummers werd getracht de aandacht te vestigen op (de)kolonialisme; het is niet een fenomeen dat louter tot de moderniteit behoort.

Naar jaarlijkse gewoonte zal volgend schooljaar een ander thema ('kunst') uitgewerkt worden in vier nummers. Dit thema zal verdeeld worden over vier nummers die in het volgend nummer, dat in september 2026 verschijnt, uitvoerig uiteengezet zullen worden.

Sta ons toe het nawoord van dit schooljaar 2025-2026 af te ronden met een dankbetuiging voor één van onze trouwe medewerkers. Na 14 jaar te hebben gewerkt bij de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* gaat Georges Boschloos met pensioen. Tijdens deze vele jaren hebben we kennis mogen maken met een persoon die uit overtuiging voor zijn job heeft gekozen. Vele pedagogische projecten hebben het daglicht gezien dankzij Georges. Eén van zijn grote verdiensten is de ontwikkeling van de artistieke zuil binnen onze werkzaamheden en ons aanbod. Jarenlang was hij redactiesecretaris van het pedagogische bulletin *Sporen van Herinnering*, een fakkel die doorgegeven wordt aan onze nieuwe collega Line Maes.

Georges, dank je voor jouw jarenlange inzet. Het ga je goed!

Johan Puttemans
Frédéric Crahay

Hoofdredactie
Vzw *Auschwitz in Gedachtenis*

HET IN BEELD BRENGEN VAN KRITIEK EN VRAAGSTELLING

POSTKOLONIALE KUNST

DEEL 4

© Alexis Peskine/October Gallery, Londen

De geschiedenis van Europa is niet beperkt tot de grenzen van Europa... Europa moet worden benaderd als een mondiale kwestie

Achille Mbembe (1957)

Het Huis van Europa belicht het koloniale verleden van Europa in zijn tijdelijke tentoonstelling 'Postkoloniaal?' die doorloopt van 17 april 2016 tot 14 maart 2017. Ze nodigt ons uit om na te denken over hoe de koloniale geschiedenis het leven vandaag nog steeds vormgeeft.

Na de Tweede Wereldoorlog leek de koloniale macht te verbrokkelen. Tussen 1945 en het einde van de twintigste eeuw wisten meer dan 80 landen de Europese overheersing van zich af te schudden en onafhankelijk te worden. Hun overwinning kwam er na jaren of zelfs eeuwen van verzet tegen gewelddadige onderdrukking en leek een definitieve breuk met het verleden in te houden. Maar schijn kan bedriegen.

Op welke manieren blijft de koloniale machtsmatrix – de ideeën, gebeurtenissen, ongelijkheden en onrechtvaardigheden die uit het kolonialisme zijn voortgekomen – de hedendaagse wereld beïnvloeden?

Het Huis van de Europese geschiedenis, dat in 2017 zijn deuren opende, heeft als missie en verantwoordelijkheid om de geschiedenis van Europa te onderzoeken. In onze huidige museumopstel-

ling komen de blijvende gevolgen van kolonialisme te weinig aan bod. Er wordt niet stilgestaan bij de verhalen van mensen die koloniaal geweld hebben ondergaan en weerstaan.

Met deze tentoonstelling wil ons team deze leemte vullen en een nieuwe weg inslaan. De tentoonstelling moet als een katalysator werken om onze keuzes in het hele museum opnieuw te bezien.

De tentoonstelling bestaat uit vier delen:

De structurele fundamenteën van het Europese kolonialisme en zijn lange geschiedenis vanaf de 15^e eeuw tot 1945.

Wat zijn de structurele kenmerken die typerend zijn voor het kolonialisme? Elk geval van Europese kolonisatie heeft een eigen verhaal, maar toch zijn er ook gelijkenissen. Als je je bewust bent van de systemische kenmerken van kolonialisme, kun je ze ook in het heden herkennen.

Het einde van de imperiums? Hoe Europeanen hun macht behielden toen hun rijken instortten.

In 1945, na afloop van de Tweede Wereldoorlog, lag Europa in puin en brokkelde ook zijn macht af. Want waar zouden de geallieerde landen, die met moeite het nazisme en fascisme hadden verslagen, nu nog de kracht vandaan halen om het kolonialisme te verdedigen? Gekoloniseerde volkeren zagen in dat radicale verandering nu mogelijk was.

Tussen onafhankelijkheid en ware vrijheid. Vanaf het einde van de jaren 1950 kwam de dekolonisatie in een stroomversnelling terecht.

Alleen al in 1960 werden 17 Afrikaanse kolonies onafhankelijk. Dit waren uitzonderlijke momenten van triomf, hoop en trots. De euforie die veel mensen voelden, was echter een kort leven beschoren.

Wat nu? Wie het koloniale verleden van Europa onder ogen ziet, zal opmerken dat de sporen ervan tot op de dag van vandaag overal zichtbaar zijn.

Maar elk onrecht stuit vroeg of laat op verzet. Binnen en buiten Europa zetten talloze mensen zich in voor verandering: kunstenaars, activisten, onderzoekers, leerkrachten, organisatoren en gewone burgers nemen verantwoordelijkheid in hun gemeenschap. Ze nodigen ons uit om een andere invulling te geven aan wat het betekent om Europeaan te zijn, om eerlijk te kijken naar de plaats van Europa in de wereld en om open te staan voor nieuwe manieren van samenzijn en samenleven.

Botanist Kid (Boy) of Kind van de postkoloniale wereld, 2024, Yinka Shonibare (geb. 1962). © Yinka Shonibare CBE RA

Koloniale jurk, 2008, Susan Stockwell (geb. 1962). © Susan Stockwell

Luzia Inglês Van-Dúnem (lid van de Volksbeweging voor de Bevrijding van Angola), 1968. ▲
© Augusta Conchiglia 1968

▲ Baga Nimba (Gold), 2019, Niyi Olagunju (geb. 1981).
© Niyi Olagunju

Wat is er te zien in de tentoonstelling?
(In het Engels, Nederlands, Frans, Duits)

(8) Persoonlijke verhalen

onderzoeken hoe kolonialisme individuele levens heeft gevormd:

Uazuvara Ewald Kapombo Katjivena

Lessen in menselijkheid van een overlevende van genocide.

Sabrina Tirvengadum

Identiteit terugvinden via archieven en AI.

Yves Abibou

Een strijd om erkenning van een bloedbad.

Leah Latumaerissa

Een gebroken belofte van de Nederlandse regering.

Zohra Opoku

Familie herenigen via kunst.

Ilda Vaz

Muziek wordt een instrument van heling en verzet.

Rahel Sereke

Strijden voor rechten en tegen structureel racisme.

Jacqui Goegebeur

Koloniale verwoesting van kindertijd en gezinnen.

(195) Historische voorwerpen en documenten

van de 7^e eeuw tot nu.

(25) Hedendaagse kunstwerken

waarvan de kunstenaars zich bezighouden met dekolonisatie.

DE KOLONIALE DROOM DIE
AUSCHWITZ HAD MOETEN WORDEN:

HET GEVAL VAN HANS STOSBERG, DE ARCHITECT VAN DE 'MODELSTAD'

Er zijn namen die de architectuurgeschiedenis liever zou verzwijgen. Hans Stosberg (1903-1989) is er een van. Deze Duitse architect, opgeleid aan de Technische Universiteit van Hannover, was van 1941 tot 1943 de speciale vertegenwoordiger belast met het stedenbouwkundige plan van de stad Auschwitz, met als opdracht een locatie in Opper-Silezië om te vormen tot een 'Duitse modelstad'. Dit project, dat gelijktijdig met de bouw van het grootste vernietigingscomplex uit de geschiedenis plaatsvond, belichaamt op brute wijze de koloniale logica van het Derde Rijk: uitwissen, zuiveren, bouwen. Stosberg was noch een beul, noch een ideoloog van het eerste uur. Hij was een ruimtelijke planner, een ijverige stedenbouwkundige, en juist daarom is zijn geval veelzeggend.

Een gewone carrière in dienst van een misdadig regime

Hans Stosberg werd op 10 februari 1903 geboren in Lennep, in de regio Remscheid, als zoon van een gerespecteerde burgemeester. Zijn loopbaan begon als die van een gewone professional. Hij voltooide zijn studie architectuur aan de Technische Universiteit van Hannover in 1928 en ging in 1930 aan de slag bij de dienst voor stadsuitbreiding van de stad Breslau (tegenwoordig Wrocław, in Polen), het administratieve centrum van Duits-Silezië. Op 1 mei 1937 trad hij toe tot de NSDAP. Hoewel dit lidmaatschap laat was in vergelijking met sommige militanten van het eerste uur, getuigt het niettemin van een vrijwillige aansluiting bij het regime. In Breslau ontwikkelde Stosberg de intellectuele en professionele instrumenten die hij later in Auschwitz zou inzetten. De Silezische stad was toen een proeftuin voor het Duitse stedenbouwkundige denken dat op het Oosten was gericht: er circuleerden ideeën over

de *Volksgemeinschaft* (volksgemeenschap), over de beschavingsmissie van het Duitse volk in de Slavische gebieden, over architectuur als instrument van germanisering. In december 1940 vertrouwde de regionale planningsvereniging van Opper-Silezië hem een opdracht van aanzienlijke omvang toe: het opstellen van een ruimtelijk ordeningsplan en een stedenbouwkundig plan voor de stad Auschwitz, die kort daarvoor door het Reich was geannexeerd.

Auschwitz, een stad die opnieuw vormgegeven moet worden

Om de aard van het project van Stosberg te begrijpen, moet men de context waarin het zich afspeelt in gedachten houden. Oświęcim is een Poolse stad met een sterke Joodse aanwezigheid – ongeveer 60 % van de bevolking – vóór de oorlog – en een Poolse bevolking. Na de invasie in en de annexatie van West-Polen in 1939 kreeg Heinrich Himmler, in zijn hoedanigheid van *Reichskommissar*

für die Festigung deutschen Volkstums (Rijkscommissaris voor de versterking van het Duitse volk), aanzienlijke bevoegdheden om de kolonisatie van deze gebieden te plannen. In zijn eerste ontwerpen was Auschwitz bestemd om het politieke, economische en culturele centrum te worden van de Duitsers afkomstig uit Zuid-Tirol, in het kader van de bevolkingsverplaatsingen die volgden op de Duits-Italiaanse akkoorden. De voorwaarde voor deze transformatie is wreed: de 'verplaatsing' (*Umsiedlung*) van de Joden en de Polen. In dit kader arriveert Stosberg begin 1941 in Auschwitz, bekleed met uitgebreide bevoegdheden als hoofdarchitect van de 'Siedlungs-Musterstadt' – de modelkolonistengemeenschap. Hij krijgt een taak toebedeeld die nog geen enkele architect ooit had gehad: een hele stad ontwerpen op basis van een bestaand stedelijk weefsel, waarbij de sporen van de vorige bewoners moeten worden uitgewist en de stad opnieuw moet

◀
Hans Stosberg in 1955

worden opgebouwd volgens de canons van zowel de middeleeuwse als de moderne Duitse stedenbouw.

Het plan van Stosberg: een koloniale utopie op papier en op ruïnes

In maart 1941 legt Stosberg een eerste versie van zijn plan voor. De structuur die hij voorstelt is ambitieus: het oude centrum van Auschwitz zou 9.000 inwoners huisvesten, aangevuld met twee nieuwe wijken – Auschwitz-Oost

(16.500 inwoners) en Auschwitz-West (10.000 inwoners) – evenals satellietsteden in de omliggende dorpen Stare Stawy en Zaborze, voor nog eens 11.500 mensen. In totaal zou de heringerichte stad plaats bieden aan tussen de 40.000 en 80.000 Duitsers, afhankelijk van de opeenvolgende versies van het project. Het definitieve plan, gepresenteerd in maart 1943, voorzag in de bouw van twee extra buitenwijken bestemd voor SS'ers en hun gezinnen. Wat Stosberg voor ogen

heeft, is geen functionele en sobere stad, maar een demonstratie van culturele macht. Hij ontwerpt brede lanen omzoomd met burgerwoningen, imposante partijgebouwen, een 'woonstad' voor de kaderleden van IG Farben – de chemiegigant die zijn synthetische fabriek aan de oever van de Wisła bouwt –, stadions, zwembaden, parken en een monumentaal stadhuis. De architectonische verwijzingen zijn bewust middeleeuws en Silezisch: Stosberg wil de Duitse overheersing verankeren in een fictieve historische diepgang, waarbij hij beweert dat de nazikolonisatie slechts de voortzetting is van een germanisering die in de middeleeuwen is begonnen.

Stosberg toont geen enkele gevoeligheid voor het bestaande stadsweefsel. Hij minacht Oświęcim openlijk en noemt het de 'Judenstadt' – de Joodse stad – of 'de Joodse stad bij het kasteel'. Hij hecht alleen waarde aan het Piastkasteel op de heuvel boven de Soła en aan het middel-

Maquette in de nieuwe Poolse tentoonstelling in Auschwitz. Deze geeft weer hoe de *Musterstadt* Auschwitz (de modelstad Auschwitz) er volgens de plannen van Stosberg had moeten uitzien

© Stichting Auschwitz / Frédéric Cichay 2025

eeuwse stratenpatroon, die hij waardig acht voor de Duitse herinnering. Al het overige – de wijken, de huizen, de synagogen, de winkels – moet worden gesloopt of heringericht. De 'Judenstadt', met zo'n 7.000 Joodse inwoners, staat in de plannen genoteerd als een gebied dat moet worden ontruimd. Deze gedwongen verplaatsing, die al in 1940 begint en in 1941 in een stroomversnelling raakt, vormt een van de eerste stappen in de vernietiging van de Joodse gemeenschap van Oświęcim, nog voordat de moordcentra op volle kracht gaan draaien.

Het naast elkaar bestaan van het stedenbouwkundig project en het concentratiekampstelsel

Het meest huiveringwekkende aspect van Stosbergs werk zijn niet zozeer zijn tekeningen, hoe weerzinwekkend die in hun context ook mogen zijn, als wel de perfecte integratie ervan in de nazi-genocidemachinerie. In zijn ruimtelijk ordeningsplan voorziet Stosberg expliciet in een 'voldoende reserveoppervlakte' voor het concentratiekamp en de tienduizenden dwangarbeiders die bestemd zijn voor de fabriek van IG Farben (een industrieel conglomeraat dat zich o.a. met chemie

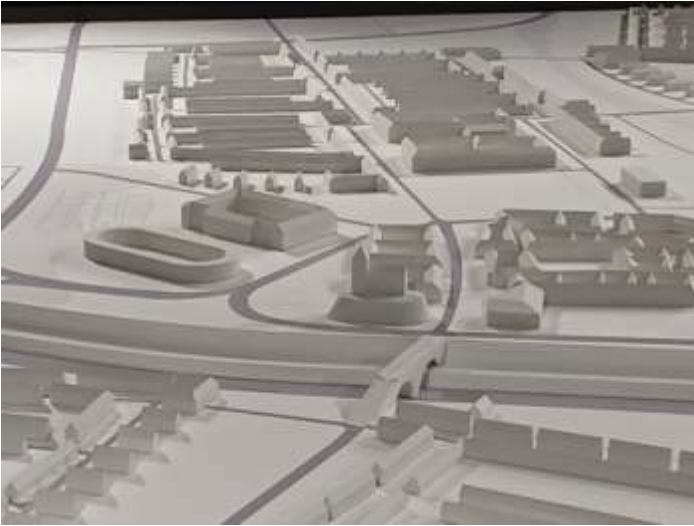
en farmacie bezighield, producent van het beruchte Zyklon B). Het kamp wordt niet genegeerd, maar is functioneel geïntegreerd in de stedenbouwkundige visie: het vormt de arbeidskrachtenreserve die het mogelijk zal maken de modelstad te bouwen. Stosberg schakelt kampgedefinieerden in om zijn eigen stadhuis en het *Deutsches Gasthaus*, de Duitse herberg die als zijn woonplaats zal dienen, te bouwen. De modelstad en het vernietigingscentrum zijn dus geen twee realiteiten die toevallig geografisch naast elkaar liggen – ze vormen een samenhangend systeem, twee kanten van hetzelfde beleid. De ene sluit de hoop in zich op *Lebensraum*, de Duitse levensruimte in het oosten; de andere vervult de voorwaarde daarvoor, namelijk de eliminatie van bevolkingsgroepen die als ongewenst worden beschouwd. Stosberg is de architect van het eerste en de indirecte begunstigde van het tweede. Hij voert namens de gemeente Auschwitz de onderhandelingen met IG Farben en met de regionale en nationale toezichthoudende autoriteiten, en profileert zich als een centrale speler in de transformatie van de stad.

De conflicten die deze periode

kenmerken, zijn op zichzelf al veelzeggend voor de interne spanningen binnen het naziregime. Herhaaldelijk botsen de plannen van Stosberg voor de woonwijken in het zuiden met die van de SS, die daar hun eigen woningen willen bouwen. Deze bureaucratische wrijvingen tussen de stadsarchitect en de SS-machine, die bijna een jaar duren, zijn niet het gevolg van morele tegenstand, maar van een machtsstrijd tussen verschillende onderdelen van het regime. De grens tussen stad en kamp wordt meerdere keren hertekend, en uiteindelijk is het de SS die haar plannen moet herzien.

Een onvoltooide utopie

Het grootschalige project van Stosberg is nooit volledig tot stand gerealiseerd. Door de beperkingen van de oorlog – een tekort aan bouwmaterialen en de herbestemming van middelen voor het front – werd de uitvoering ervan aanzienlijk belemmerd. Wat hij daadwerkelijk wist te realiseren, bleef beperkt tot enkele sloopwerkzaamheden in de blokken rond het marktplein en de Głębokastraat, die als te 'Pools' of te 'Joods' werden geacht, de bouw van enkele gevels en gebouwen in een stijl die hij omschreef als gemoderniseerd

Detail van de maquette die het stadion (links) toont naast het kasteel van de Piasten

Silezisch-middeleeuws, en het vaststellen van een stedenbouwkundig kader dat andere actoren – met name IG Farben – gedeeltelijk overnamen voor hun eigen behoeften. In het voorjaar van 1944 waren de woningen die IG Farben voor zijn Duitse kaderleden had gebouwd grotendeels voltooid, en woonden er inmiddels enkele duizenden Duitsers uit het Reich in Auschwitz, precies op het hoogtepunt van de uitroeiingsoperaties in het moordcentrum. De tragische ironie van de geschiedenis wil dat de Duitse kolonisten precies op het moment in de stad arriveerden dat de transporten naar de gaskamers hun hoogtepunt bereikten.

De Duitse nederlaag van 1945 maakte een einde aan het koloniale project. Maar Hans Stosberg verdween niet van het toneel. Hij wist zich na de oorlog moeiteloos te re-integreren in de West-Duitse samenleving. Al in 1948 werd hij benoemd tot hoofd van de dienst stadsplanning van Hannover, een functie die hij twintig jaar lang, tot 1968, zal bekleden. Deze heroriëntatie is kenmerkend voor een goed gedocumenteerd fenomeen in de geschiedenis van het naoorlogse Duitsland: de continuïteit van de technocratische elites. Tientallen stedenbouwkundi-

gen, architecten en ingenieurs die het naziregime hadden gediend, kregen weer leidinggevende functies in de steden en overheidsinstanties van de Bondsrepubliek, zonder dat ze ter verantwoording werden geroepen. Stosberg werd niet vervolgd. Zijn verleden in Auschwitz werd niet in het openbaar ter sprake gebracht. Hij zette zijn carrière voort en stierf op 2 oktober 1989 – enkele weken vóór de val van de Berlijnse Muur – zonder ooit verantwoording te hebben moeten afleggen voor zijn rol in de nazikolonisatie van Opper-Silezië. Pas in 2008 bracht een documentaire van Konstanze Burkard, getiteld *Auschwitz war auch meine Stadt*, het onderwerp opnieuw onder de aandacht, door getuigenissen van tijdgenoten te laten horen. In 2011 publiceerde historicus Roland Stimpel een artikel getiteld *Architekten in Auschwitz. Tiefpunkt der Architekturgeschichte* (Architecten in Auschwitz. Het dieptepunt van de architectuurgeschiedenis).¹

Hans Stosberg belichaamt de technocratische banaliteit van het kwaad in al zijn verraderlijke samenhang. Hij heeft geen moorden gepleegd, maar beschouwde moorden als nuttig voor zijn project. Hij bouwde – of

probeerde te bouwen – op een fundament van as. Na de oorlog herbouwde hij Hannover met dezelfde professionele ernst, zonder zichtbare breuk, zonder proces, zonder bekentenis. De Bondsrepubliek Duitsland liet hem zijn gang gaan, net zoals zij vele anderen hun gang liet gaan. Zijn geval herinnert ons eraan dat genocide niet beperkt blijft tot de meest zichtbare beulen. Het is ook het werk van een groot aantal technici, planners en architecten die hun deskundigheid en professionele legitimiteit hebben ingezet voor een misdadige onderneming, die geloofden – of deden geloven – dat hun werk louter stedenbouwkundig of architectonisch van aard was. Dat was het niet. In Auschwitz betekende het ontwerpen van een stad het ontwerpen van de afwezigheid van degenen die haar moesten bevolken. ■

Frédéric Crahay
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Stimpel, Roland, „Architekten in Auschwitz“, *Deutsches Architektenblatt*, 2011.

NO COMMENT

Het einde van de koloniale rijken VAN DE EERSTE WERELDOORLOG TOT DE ONAFHANKELIJKHEID (1914-2000)

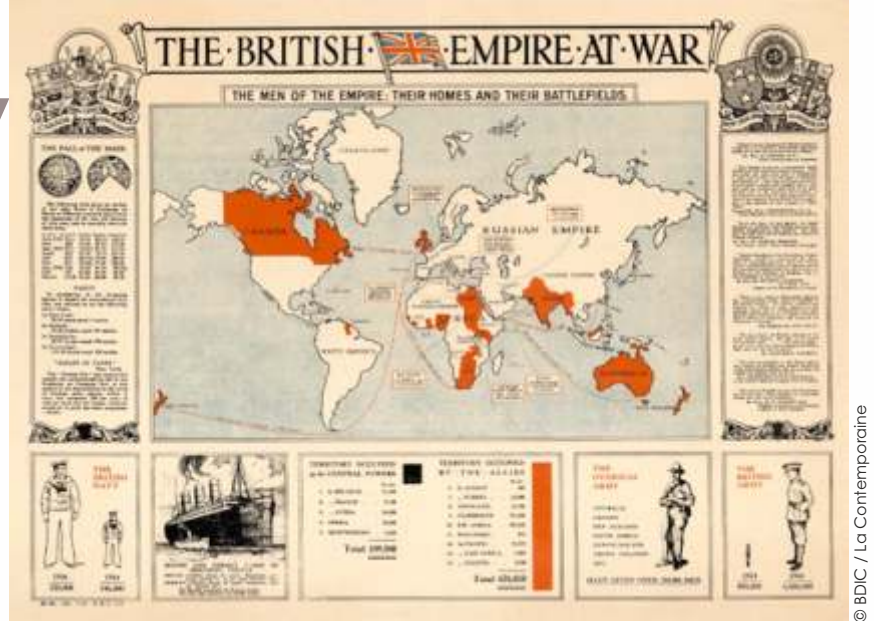
In de nasleep van de Eerste Wereldoorlog besloegen de Europese koloniale rijken nog steeds bijna 85 % van het landoppervlak. Groot-Brittannië regeerde over een rijk waarin 'de zon nooit onderging', dat zich uitstrekte van India tot Australië, van Rhodesië tot Canada. Frankrijk bestuurde een uitgestrekt gebied dat zich uitstrekte van West-Afrika tot Indochina, via de Maghreb en Madagaskar. Ook Nederland, België, Portugal en Italië behielden overzeese bezittingen. Deze koloniale wereld, die onveranderlijk leek, zou echter in minder dan een halve eeuw uiteenvallen. Om deze ommekeer – een van de ingrijpendste geopolitieke transformaties van de 20^e eeuw – te begrijpen, moeten we de structurele krachten identificeren die dit mogelijk hebben gemaakt, de actoren die dit hebben gedragen, en de ambivalente erfenissen die dit heeft achtergelaten.

De Eerste Wereldoorlog als katalysator van de geschiedenis

De Eerste Wereldoorlog vormt een eerste beslissend keerpunt. De koloniale mogendheden hebben hun onderdanen massaal gemobiliseerd: ongeveer 600.000 Afrikaanse soldaten vochten onder Franse vlag, honderdduizenden Indiërs onder Britse vlag. Dit gedeelde offer leidt tot een gerechtvaardigde verwachting van erkenning en hervormingen. In Parijs, tijdens de vredesconferentie van 1919, wekt het door de Amerikaanse president Woodrow Wilson (1856-1924) afgekondigde principe van zelfbeschikking van volkeren enorme verwachtingen bij de koloniale delegaties. Deze verwachtingen worden op brute wijze de grond ingeboord: het principe gold alleen voor Europese volkeren uit de verslagen centrale mogendheden. De Aziatische en Afrikaanse bevolkingen beseffen dat de koloniale orde bedoeld is om voort te bestaan. In

deze context ontstaan de eerste georganiseerde nationalistische bewegingen. In Egypte eist de Wafdpartij al in 1919 onafhankelijkheid. In India radicaliseert de Indiase Nationale Congrespartij, opgericht in 1885, onder impuls van Mohandas (Mahatma) Gandhi (1869-1948), die de strategie van gewelddoos verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid ontwikkelt. In China drukt de beweging van 4 mei 1919 een nationaal bewustzijn uit dat gekwetst is door de afstaan van Shandong aan Japan. In Noord-Afrika ontstaat de eerste Berberse en Arabische politieke structuren die autonomie eisen. In de jaren 1920 en 1930 komt ook een antiekoloniale intelligentia op, die de theoretische instrumenten voor het verzet ontwikkelt. In Parijs, een kosmopolitisch intellectueel kruispunt, werken studenten en intellectuelen uit de koloniën een radicale kritiek op het kolonialisme uit. De Négritudebeweging, opgericht door Aimé

Césaire (1913-2008, Martinique), Léopold Sédar Senghor (1906-2001, Senegal) en Léon-Gontran Damas (1912-1978, Guyana), bevestigt de waardigheid en de rijkdom van de Afrikaanse culturen tegenover de Franse assimilacionistische ideologie. In dezelfde periode vertoefde de Vietnamese Nguyễn Ai Quốc — de toekomstige Hồ Chi Minh (1890-1969) — in Franse communistische kringen en ontwikkelt hij een marxistische analyse van de koloniale uitbuiting. De Liga tegen het imperialisme, opgericht in Brussel in 1927 en van communistische signatuur, brengt activisten uit vier continenten samen. De Sovjet-Komintern ondersteunt op haar beurt actief de antiekoloniale bewegingen, die zij ziet als een hefboom om de westerse kapitalistische mogendheden te verzwakken. Deze transnationale netwerken van ideeën en activisten vormen de eerste ideologische infrastructuur van de dekolonisatie.

© BDIC / La Contemporaine

De Tweede Wereldoorlog: de beslissende ommekeer

De Tweede Wereldoorlog versnelt de crisis van de koloniale rijken op beslissende wijze. Dit gebeurt in de eerste plaats door de militaire nederlaag van de koloniale mogendheden zelf: Frankrijk wordt in juni 1940 in zes weken tijd verpletterd en verliest tijdelijk alle geloofwaardigheid als grootmacht. Groot-Brittannië houdt, na de eerste nederlagen in Zuidoost-Azië, stand, maar raakt financieel uitgeput. Deze ineenstorting doorbreken de mythe van de Europese onoverwinnelijkheid die het koloniale verzet lange tijd had lamgelegd. De Japanse verovering van Zuidoost-Azië – Maleisië, Birma, Indochina, Indonesië, de Filipijnen – vormt een aanzienlijke antropologische schok. Dat Azië Europese en westerse mogendheden kunnen verslaan, verandert de perceptie van de machtsverhoudingen radicaal. Ook al blijkt de Japanse overheersing vaak even wreed als de Europese kolonisatie, ze toont aan dat de westerse suprematie niet in de natuurlijke orde der dingen was ingeschreven. In heel Azië organiseren zich nationalistische bewegingen, soms in samenwerking met de Japanners, soms in verzet tegen hen.

Na afloop van de oorlog is de wereld ingrijpend veranderd. De Verenigde Staten en de Sovjet-

Unie – de twee nieuwe supermachten – zijn officieel anticolonialistisch, elk om verschillende redenen. Washington ziet het voortbestaan van de koloniale rijken als een belemmering voor de verspreiding van vrijhandel en liberale democratie. Moskou ziet er het symbool zelf van het imperialistische kapitalisme in dat het wil bestrijden. Deze bipolaire druk zal steeds zwaarder op de koloniale metropolen gaan wegen. De oprichting van de Verenigde Naties in 1945 biedt bovendien een podium aan de nationalistische bewegingen. Het Handvest van de Verenigde Naties bevestigt het recht van volkeren op zelfbeschikking. Hoofdstuk XI creëert een regime van internationaal toezicht op de voormalige mandaten van de Volkenbond, met de verplichting voor de bestuursmachten om deze gebieden naar autonomie te leiden.¹ Voor het eerst moet het kolonialisme zich rechtvaardigen voor een internationaal forum.

De eerste Aziatische onafhankelijkheden (1945–1955)

Brits-Indië luidt de start in van de grootschalige dekolonisatie. De onderhandelingen zijn lang en moeizaam, met name vanwege de spanningen tussen de Moslimliga van Muhammad Ali Jinnah (1876-1948) en het Congres van Jawaharlal Nehru (1889-1964) en Gandhi. De gekozen oplossing is

de opdeling: op 15 augustus 1947 ontstaan twee onafhankelijke staten, India en Pakistan. Deze opdeling gaat gepaard met een ongekende volksverhuizing – tussen de twaalf en vijftien miljoen mensen – en geweld tussen de gemeenschappen, waarbij tussen de 200.000 en een miljoen doden vallen. De moord op Gandhi op 30 januari 1948 door een hindoe-extremist maakt dit beeld nog somberder. Al snel volgen Birma (januari 1948) en Ceylon (het huidige Sri Lanka, februari 1948). In deze regio verloopt de overgang relatief ordelijk, volgens het Britse model van de onderhandelde 'machts-overdracht'. In Zuidoost-Azië verloopt de dekolonisatie op een bloedigere manier. In Indonesië roept Soekarno (1901-1970) al op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, de onafhankelijkheid uit. Nederland probeert zijn rijk met militair geweld te heroveren, maar de internationale opinie en Amerikaanse druk dwingen het land om de Indonesische onafhankelijkheid in december 1949 te erkennen, na vier jaar van af en toe oorlog.

In Frans-Indochina neemt het conflict nog dramatischere vormen aan. Ho Chi Minh roept op 2 september 1945 de Democratische Republiek Vietnam uit. Frankrijk weigert deze onafhankelijkheid te erkennen en ontketent een lange en uitputtende oorlog

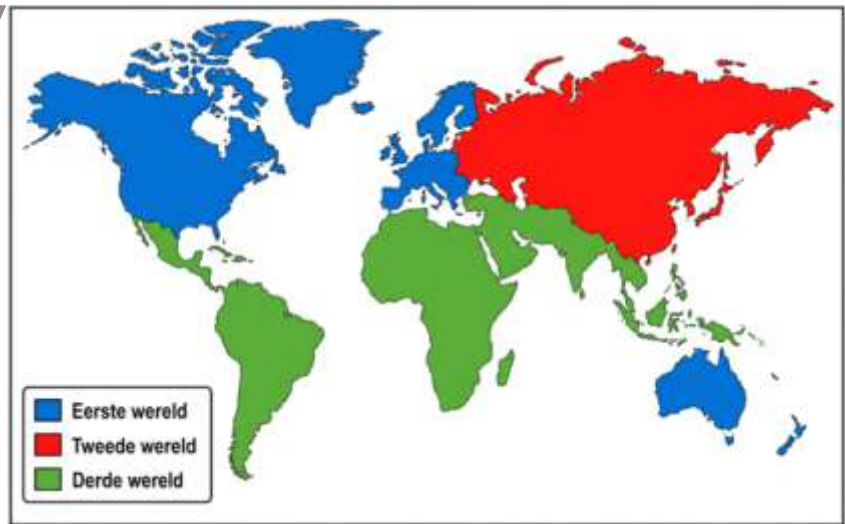
Het Britse Rijk in oorlog - De mannen van het Rijk:
hun thuis en hun slagvelden. Affiche uit de
Eerste Wereldoorlog, uitgegeven in september 1916

die tot 1954 zal duren. De Slag bij Diên Biên Phu, van 13 maart tot 7 mei 1954, vormt het beslissende keerpunt: voor het eerst in de koloniale geschiedenis brengt een Aziatisch leger een Europese grootmacht een zware militaire nederlaag toe. De akkoorden van Genève van juli 1954 bekrachtigen de voorlopige opdeling van Vietnam langs de 17e breedtegraad en de onafhankelijkheid van Laos en Cambodja. De Franse nederlaag klinkt over de hele wereld als het signaal dat de koloniale rijken voortaan militair kwetsbaar zijn. In april 1955 komen negenentwintig landen uit Azië en Afrika – die samen meer dan de helft van de wereldbevolking vertegenwoordigen – bijeen in Bandung (Indonesië) op initiatief van Soekarno, Nehru, Gamal Abdel Nasser (1918-1970, Egypte) en Kwame Nkrumah (1909-1972, Ghana). Deze conferentie, de eerste in haar soort in de geschiedenis, verkondigt de principes van solidariteit tussen gekoloniseerde of recent gedekoloniseerde volkeren, van niet-gebondenheid tussen de twee blokken en van respect voor de nationale soevereiniteit. Ze markeert de geboorte van de 'Derde Wereld' als een zelfbewuste politieke speler op het internationale toneel.

De Afrikaanse dekolonisatie (1956–1965)

Marokko en Tunesië werden in 1956 onafhankelijk, na moeizame onderhandelingen met Frankrijk. Maar het is in Algerije dat de dekolonisatie een tragische wending neemt. Algerije, dat sinds 1830 als een Frans departement werd beschouwd en een grote Europese bevolking (de *pieds-noirs*) telde, bevindt zich in het hart van een oorlog die in november 1954 uitbreekt. Het Nationaal Bevrijdingsfront (FLN) voert een stedelijke en landelijke guerrillaoorlog, waarop het Franse leger reageert met systematische onderdrukking, waaronder marteling en gedwongen verplaatsing van de bevolking. Meer dan een miljoen mensen komen om in dit conflict. De Algerijnse oorlog destabiliseert de Vierde Republiek, leidt in 1958 tot de terugkeer van generaal de Gaulle aan de macht en eindigt met de akkoorden van Évian in april 1962, waarin de Algerijnse onafhankelijkheid wordt erkend. De massale uittocht van de *pieds-noirs* — bijna een miljoen mensen — en het bloedbad onder de *harkis* (Algerijnse soldaten die aan de zijde van Frankrijk hadden gevochten en aan hun lot werden overgelaten) laten blijvende sporen na in het Franse en Algerijnse collectieve geheugen. Het beslissende keerpunt voor Sub-Saharaans Afrika is 1960, dat algemeen wordt aangeduid als 'het Afrikaanse jaar': zeventien Afri-

kaanse staten worden in dat ene jaar onafhankelijk. Dit fenomeen is te verklaren door het samenvallen van verschillende factoren: ten eerste de internationale druk die werd uitgeoefend door de 'wind van verandering' waar Harold Macmillan (1894-1986) in zijn beroemde toespraak voor het Zuid-Afrikaanse parlement in februari 1960 naar verwees; ten tweede de opkomst van pan-Afrikaanse nationalistische bewegingen; ten derde, de afweging in de Europese hoofdsteden dat het beter is om politieke overgangen onder gunstige omstandigheden te organiseren dan zich uit te putten in kostbare koloniale oorlogen. Het dekolonisatieproces neemt zeer verschillende vormen aan, afhankelijk van de moederlanden. Groot-Brittannië voert over het algemeen een beleid van geleidelijke machtsoverdracht, waarbij vóór de formele onafhankelijkheid autonome voorbereidende regeringen worden opgericht. Frankrijk kiest voor een andere aanpak: de kaderwet-Defferre van 1956 richt territoriale vergaderingen op met een zekere autonomie binnen het kader van de Franse Unie. In 1958 stelt De Gaulle de Afrikaanse gebieden een referendum voor: integratie in de Franse gemeenschap of onmiddellijke onafhankelijkheid. Alleen het Guinee van Sékou Touré stemt 'nee' — en verkrijgt onafhankelijk-

© Alle rechten voorbehouden

heid, gevolgd door een abrupte breuk met Frankrijk. De andere gebieden stemmen 'ja', waarna ze tussen 1960 en 1962 onder over het algemeen vreedzame omstandigheden onafhankelijk worden, maar nauwe banden met Parijs behouden (de *Françafrique*). Sommige dekolonisaties leiden tot ernstige crises. In Belgisch Congo wordt de onafhankelijkheid in juni 1960 overhaast toegekend, terwijl het land vrijwel geen Afrikaanse kaderleden heeft die zijn opgeleid in het bestuur, België was namelijk pas van plan om vanaf 1970 hogere kaderleden op te leiden. De poging tot afscheiding van Katanga, een rijke mijnbouwprovincie, gesteund door Belgische en internationale financiële belangen, stort het land in een burgeroorlog. De moord op premier Patrice Lumumba (1925-1961) in januari 1961, met medewerking van de Belgische inlichtingendiensten en de CIA, symboliseert de buitenlandse inmenging die de Afrikaanse onafhankelijkheden vergiftigt. In Zuid-Rhodesië (het huidige Zimbabwe) roept de blanke minderheid in 1965 eenzijdig de onafhankelijkheid uit om zich te verzetten tegen het dekolonisatieproces en de raciale suprematie te handhaven; de niet-erkende staat houdt stand tot 1980. In de Portugese koloniën — Angola, Mozambique, Guinee-

Bissau, Kaapverdië — weigert het moederland hardnekkig elke vorm van dekolonisatie en voert koloniale oorlogen die duren tot de Anjerrevolutie in Lissabon in april 1974. De onafhankelijkheden volgen snel in 1975, maar onder chaotische omstandigheden die uitmonden in langdurige burgeroorlogen, met name in Angola.

De erfenissen en de nieuwe afhankelijkheden

De dekolonisatie liep in de jaren 1960 niet overal gelijk af. In zuidelijk Afrika bleven verschillende regimes van een blanke minderheid hardnekkig vasthouden aan structuren van raciale overheersing. Zuid-Afrika, waar de nationalistische *Afrikaner*regering in 1948 de apartheid instelde, beleeft pas in 1994 zijn democratische overgang, met de verkiezing van Nelson Mandela (1918-1913) tot president. Namibië, het voormalige Zuidwest-Afrika onder Zuid-Afrikaans mandaat, wordt pas in 1990 onafhankelijk. In de Stille Oceaan en het Caribisch gebied blijven talrijke gebieden onder voorgedij of in associatie met hun voormalige moederlanden, soms uit eigen keuze van de bevolking. In Hongkong neemt de dekolonisatie een bijzondere vorm aan: de Britse kolonie wordt in 1997 teruggegeven aan de Volksrepubliek China, volgens het principe 'één land, twee systemen' dat door

Deng Xiaoping (1904-1997) en Margaret Thatcher (1925-2013) is overeengekomen. Macau, het laatste overblijfsel van het Portugese rijk in Azië, werd in 1999 aan China teruggegeven. De Ghaneese politicoloog Kwame Nkrumah bedacht al in 1965 het concept van 'neokolonialisme' (besproken in *Sporen van Herinnering* 57) om de voortdurende economische en politieke afhankelijkheid na de formele onafhankelijkheid aan te duiden. Het fenomeen is reëel: talrijke pas onafhankelijke staten blijven verstrikt in economische structuren die ze van de kolonisatie hebben geerfd, als exporteurs van grondstoffen tegen lage prijzen en importeurs van industrieproducten. De Afrikaanse 'frankzones' handhaven de franc CFA, een munteenheid die eerst aan de Franse frank en vervolgens aan de euro is gekoppeld, wat een zekere stabiliteit garandeert maar de monetaire autonomie beperkt. Militaire samenwerkingsovereenkomsten stellen Frankrijk in staat om in de daaropvolgende decennia militair in Afrika in te grijpen (meer dan veertig interventies tussen 1960 en 2000). Multinationals in de olie-, mijnbouw- en agro-industrie exploiteren de hulpbronnen van de nieuwe staten onder voorwaarden die vaak ongunstig zijn voor deze laatste. De Koude Oorlog verergert deze

afhankelijkheden door talrijke Afrikaanse en Aziatische staten te veranderen in strijdtoneelen van plaatsvervangende confrontaties tussen de twee supermachten. Angola, Mozambique, Ethiopië, Cambodja, Vietnam, Nicaragua en vele andere landen maken burgeroorlogen door die van beide kanten worden gevoed door Amerikaanse of Sovjetwapenarsenalen. De door Washington of Moskou gesteunde 'sterke mannen' regeren vaak op autoritaire en roofzuchtige wijze, waarbij ze de nationale rijkdommen vergaren ten gunste van heersende klikjes.

De dekolonisatie in het Midden-Oosten volgt een specifieke logica die verband houdt met de oprichting van de staat Israël. Na de Eerste Wereldoorlog bestuurt Groot-Brittannië Palestina onder mandaat van de Volkenbond. De Balfourverklaring van 1917, die de Joden een 'nationaal tehuis' in Palestina beloofde zonder dat dit ten koste zou gaan van de reeds aanwezige Arabische bevolking, creëerde een structurele spanning die de mandaatmacht niet wist op te lossen. De vervolging van de Joden in Europa, die culmineerde in de Shoah, versnelde de immigratie naar Palestina. Op 14 mei 1948 riep de staat Israël zijn onafhankelijkheid uit. De daaropvolgende oorlog met de naburige Arabische staten – de *Nakba*

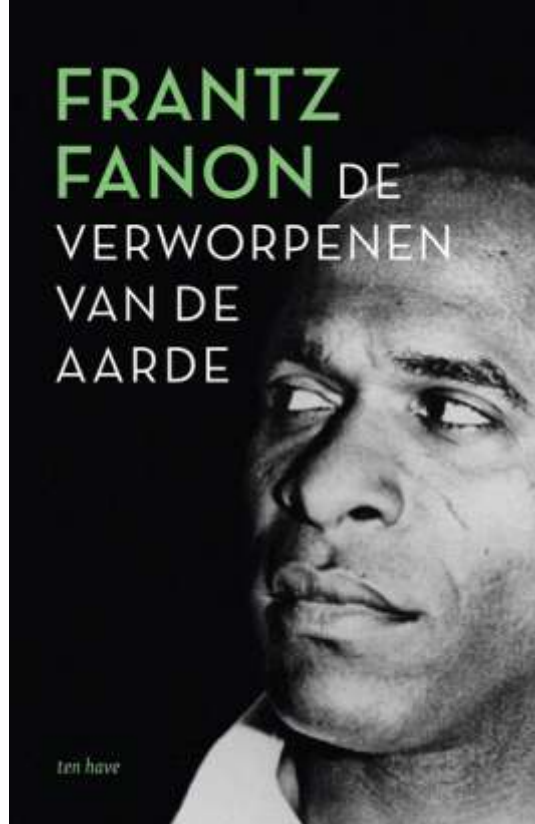
(catastrofe) voor de Palestijnen, voor de Israëli's de 'onafhankelijkheidsoorlog' – leidde tot een conflict waarvan de nasleep de regio nog steeds diep tekent. In Egypte zet de revolutie van de Vrije Officieren van 1952, onder leiding van Nasser, de pro-Britse monarchie omver. Nasser nationaliseerde het Suezkanaal in 1956, wat leidde tot een Frans-Britse militaire expeditie die door de Verenigde Staten en de USSR tot opgeven werd gedwongen. Deze episode markeerde het definitieve verval van de Frans-Britse koloniale macht en de komst van de bipolaire orde in het Midden-Oosten.

Een van de meest hardnekkige punten van kritiek op de dekolonisatie betreft het behoud van de grenzen die tijdens de koloniale conferenties, met name de conferentie van Berlijn van 1884–1885, waren getrokken. Deze grenzen, die waren getrokken zonder rekening te houden met de Afrikaanse etnische, taalkundige of culturele realiteit, hebben kunstmatige staten gecreëerd waarin traditioneel vijandige volkeren met elkaar werden vermengd, of juist verenigde volkeren van elkaar werden gescheiden. De Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (OAE), opgericht in 1963 en ontbonden in 2002, maakte de pragmatische maar omstreden keuze om de geërfde grenzen onaan-

tastbaar te verklaren om potentieel eindeloze herverdelingsoorlogen te voorkomen. Deze keuze heeft over het algemeen territoriale versnippering voorkomen, maar heeft verwoestende etnische en regionale conflicten niet kunnen verhinderen, waarvan de genocide in Rwanda in 1994 — ongeveer 800.000 doden in honderd dagen — de meest tragische uiting vormt. De menselijke tol van de dekolonisatie is zwaar. Naar schatting hebben de dekolonisationsoorlogen en de conflicten na de onafhankelijkheid tussen 1945 en 2000 meerdere miljoenen doden veroorzaakt. Indochina (500.000 tot een miljoen doden alleen al in de Frans-Vietnamese oorlog), Algerije (tussen 300.000 en een miljoen doden), Congo, Angola, Mozambique, Nigeria (Biafra-oorlog, 1967–1970, 1 tot 3 miljoen doden), Ethiopië en Eritrea behoren tot de meest dodelijke geweldshaarden.²

Op economisch vlak is de balans gemengd. Sommige postkoloniale staten hebben een opmerkelijke economische opmars gemaakt: de 'tijgers' van Zuidoost-Azië — Singapore, Zuid-Korea, Taiwan, Maleisië — hebben nationale discipline, massale investeringen in onderwijs en integratie in de mondiale waardeketens gecombineerd om ontwikkelingsniveaus te bereiken die vergelijkbaar zijn met die van westerse lan-

Cover van het referentiewerk van Frantz Fanon

© Alle rechten voorbehouden

den. Andere, met name in Sub-Saharaans Afrika, blijven gevangen in armoede vallen die verband houden met de afhankelijkheid van grond, de zwakte van de uit de kolonisatie overgeërfde instellingen, de gevolgen van de Koude Oorlog en het door het IMF en de Wereldbank in de jaren 1980 opgelegde beleid van structurele aanpassing.

Naast politieke onafhankelijkheid roept dekolonisatie de vraag op naar wat de Martinikaanse filosoof Frantz Fanon de 'dekolonisatie van de geest' noemde. In *Les Damnés de la terre* analyseert Fanon in 1961 de psychologische trauma's die het kolonialisme heeft veroorzaakt en verdedigt hij het idee dat emancipatie alleen mogelijk is door een herovering van de eigen subjectiviteit en cultuur van de gekoloniseerde volkeren.³ Deze gedachtegang vormt de drijvende kracht achter de postkoloniale studies, die zich vanaf de jaren 1980 in de Engelstalige universiteiten hebben ontwikkeld. Deze werken, die de sociale wetenschappen ingrijpend hebben vernieuwd, onderzoeken de manieren waarop het kolonialisme niet alleen de gekoloniseerde samenlevingen heeft gevormd, maar ook de voorstellingen, de intellectuele categorieën en de instellingen van de kolonisorlanden zelf.

Conclusie: een onvoltooide revolutie

De dekolonisatie van de twintigste eeuw vormt een van de ingrijpendste veranderingen in de wereldgeschiedenis sinds de Franse

Revolutie. In minder dan vijftig jaar is een wereldorde ingestort die was gebaseerd op de overheersing van een handvol Europese mogendheden over het grootste deel van de wereldbevolking. Er zijn tientallen soevereine staten ontstaan en hun bevolkingen hebben de nationale waardigheid en het burgerschap oververd waarvan zij waren beroofd. Deze verworvenheden zijn onomkeerbaar. Toch blijft de dekolonisatie een onvoltooide revolutie. De economische ongelijkheden tussen de staten van het 'Noorden' en die van het 'Zuiden' blijven aanzienlijk. De economische uitbuitingsstructuren die uit de koloniale periode zijn overgebleven, zijn niet afgeschaft, maar getransformeerd. Hele bevolkingsgroepen hebben in de nationale onafhankelijkheid niet de welvaart en vrijheid gevonden waarop ze hadden gehoopt. Conflicten die voortkomen uit koloniale grenzen, etnische spanningen die worden aangewakkerd door een 'verdeeld- en heers'-beleid, en burgeroorlogen die worden gevoed door buitenlandse belangen

blijven vele regio's teisteren. De dekolonisatie is ten slotte een proces dat ook de Europese samenlevingen zelf aanbelangt. De debatten die vandaag de dag in deze samenlevingen worden gevoerd over koloniale herinneringen, over de vertegenwoordiging van minderheden uit de voormalige koloniën, over de teruggave van geroofde kunstwerken of over de erkenning van misdaden die zijn begaan in naam van de 'beschavingsmissie', getuigen ervan dat dekolonisatie niet alleen een historisch feit uit het verleden is, maar een herinnerings- en politiek proces dat nog steeds gaande is. ■

Frédéric Crahay
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Zie: <https://www.un.org/fr/about-us/un-charter/chapter-11>

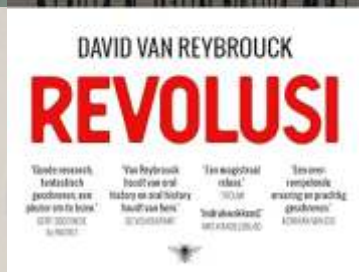
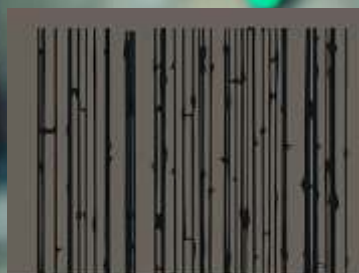
(2) Berger, Françoise en Ferragu, Gilles, *Le XXe siècle 1914-2001*, Parijs: Hachette, 2013, p. 232-243.

(3) Fanon, Frantz, *De verworpenen van de aarde*, Utrecht: ten Have, 2024, 272 p.

Alles globaliseert, behalve ons dekolonisatiebesef

In 2020 verscheen **REVOLUSI**,
David Van Reybrouck's magnus opus
over de dekoloniatie in Indonesië

David Van Reybrouck, historicus, filosoof, auteur en zoveel meer, doet drie dingen in zijn *Revolusi*. Hij brengt een geschiedenis van Indonesië en dan vooral van de Nederlandse periode (ongeveer een kwart van het boek). Hij heeft het over de dekolonisatie, met veel aandacht voor de Tweede Wereldoorlog (die zelf ook een kwart van het boek krijgt). En ten derde volgt een uitsmijter over de internationale politiek van Indonesië na 1949, en dan vooral over de impact van de Conferentie van Bandung (1955) op de rest van de wereld.

Van Reybrouck is intussen een gevierd schrijver. Tien jaar na Congo presenteerde hij 'Revolusi'. Daarover benadrukt Van Reybrouck meteen: "Wat voor mij al redelijk vroeg meespeelde, was hoe de omgang met het koloniale verleden binnen nationale grenzen blijft."

"België is bezig met Congo, maar weet nauwelijks iets over andere koloniale rijken", verduidelijkt hij. "Duitsland is de laatste jaren erg bezig met Namibië, maar daar horen wij niets van. Idem voor Frankrijk en Algerije, Groot-Brittannië en India, en Nederland en Indonesië. Het lijkt alsof het allemaal parallelle lijntjes zijn, en ik vind dat raar. Alles globaliseert, behalve ons dekolonisatiebesef. We blijven ernaar kijken met het raamwerk uit de negentiende eeuw, dat van de Europese natie staat."

"Daarnaast ziet men koloniale geschiedenis vooral als een soort puur verticale dynamiek, tussen kolonisator en kolonie. Ik vind het belangrijk om meer naar de horizontale dynamiek te kijken, tussen

antikoloniale bewegingen in verschillende landen, die al in de koloniale tijd internationaal vertakt waren. Indonesië is bij uitstek een voorbeeld waar die horizontale dynamiek belangrijk was. Indonesiërs vochten niet alleen tegen de Nederlandse overheersing, maar volgden heel goed wat er in India en China gebeurde."

"*Revolusi* is in de eerste plaats een boek over Indonesië, en ik toon aan dat de internationale context veel meer was dan alleen maar de Nederlandse. Cinematografisch gezegd: de camera volgt Indonesië, en de vraag was hoeveel nevenpersonages je moet meenemen om het verhaal van Indonesië te kunnen vertellen."

"Ontwikkelingen in India liepen vaak decennia voor op gebeurtenissen in Indonesië. De uiteindelijke onafhankelijkheid is daar een paar jaar later gekomen dan de *proklamasie* in Indonesië, maar dat was een soort van fotofinish. Tijdens het schrijven was het voortdurend zoeken: hoeveel buitenland laat ik toe? Het was schippe-

ren tussen de monoloog van Indonesië, de dialoog met Nederland en de polyfonie met de rest van de wereld."

"Ik ben zeker niet de eerste die beweert dat we de nationale kaders moeten loslaten. Ik erken het baanbrekende werk van academische historici. Ik wil de inzichten uit de academische wereld delen met een groter publiek. Veel van mijn lezers zijn veertigplussers en hebben niet meer de kans om snel een nieuwe opleiding geschiedenis te gaan volgen."

"Naast al die verschillende vormen van geschiedschrijving heb ik ook zoveel mogelijk getuigen aan het woord proberen te laten. Die gesprekken waren voor mij ongeloflijk belangrijk om de complexiteit van de geschiedenis te begrijpen. Het helpt zeker ook om niet alleen een geschiedenis te maken van grote structuren, maar van individuen, van mensen."

www.mo.be

DEKOLONISATIE IN DE OPENBARE RUIMTE: HERINNERINGEN ONDER SPANNING

Op 10 juni 2020 merkten voorbijgangers op dat op een standbeeld van Leopold II, op het Troonplein in Brussel, de woorden 'moordenaar' en 'vergeving' waren geklad. Enkele dagen eerder hadden activisten in Bristol het standbeeld van de slavenhandelaar Edward Colston (1636-1721) in de rivier de Avon gegooid. Deze spectaculaire acties komen niet uit het niets: ze zijn het resultaat van een lange opeenstapeling van debatten, stilzwijgen en opeenvolgende bewustwordingen rond het Europese koloniale verleden. De politieke dekolonisatie na 1945 heeft ook een langdurige discussie op gang gebracht over de manier waarop de voormalige metropolen hun eigen geschiedenis onder ogen zien – of net weigeren om dat te doen. Voor leerkrachten bieden deze controverses mogelijk een waardevolle pedagogische insteek: ze illustreren concreet wat historici het collectieve geheugen noemen, zowel de mechanismen als het gebruik en de blinde vlekken ervan.

Het collectieve koloniale geheugen: opbouw en ontwikkeling

Het collectieve geheugen is een culturele constructie die in stand wordt gehouden door instellingen – musea, scholen, monumenten, herdenkingen – die selecteren wat het waard is om te onthouden en, vooral, wat het waard is om te vergeten. In de voormalige moederlanden heeft dit geheugen verschillende fasen doorgemaakt. Van 1945 tot de dekolonisatie was het dominante discours dat van de 'beschavingsmissie'. In de decennia na de onafhankelijkheid ontstond er een collectief geheugenverlies. Vanaf de jaren 1990 veranderde de situatie nogmaals onder invloed van het beginnende mensenrechtendiscours, het einde van de Koude Oorlog en de opkomst in de publieke ruimte van burgers uit de voormalige koloniën.

De Belgische casus: een lang uitgesteld debat

België illustreert bijzonder goed de kloof tussen de vooruitgang in het

historisch onderzoek en het voortbestaan van een niet-confronteerd herinneringsverhaal. De Congolese gemeenschap in België is lange tijd een relatief kleine gemeenschap gebleven, in tegenstelling tot de grote Algerijnse diaspora in Frankrijk of de Indo-Pakistaanse diaspora in het Verenigd Koninkrijk – terwijl het vaak juist de stemmen uit de voormalige koloniën zijn die elders de postkoloniale debatten hebben gevoerd. Het Belgische koloniale verhaal had ook een handig kenmerk: het onderscheid tussen Congo Vrijstaat (persoonlijk eigendom van de koning, 1885–1908) en Belgisch Congo (beheerd door de Belgische staat, 1908–1960). Dit onderscheid maakte het mogelijk de kritiek op één man te concentreren, waardoor het beeld van een relatief welwillende 'Belgische' kolonisatie in stand werd gehouden. De historicus Idesbald Goddeeris (KU Leuven) sprak van een 'comfortabel compromis'¹: sinds de jaren 2010 erkent het dominante dis-

cours de negatieve aspecten van het koloniale verleden, maar geeft het daar een nostalgische toon aan en beschouwt het als grotendeels afgesloten. Dit compromis werd door twee belangrijke publicaties aan het wankelen gebracht. In 1998 publiceerde de Amerikaan Adam Hochschild *De geest van koning Leopold*, waarin hij Leopold II beschuldigt van genocide.² In 2000 toonde de socioloog Ludo De Witte in *De moord op Lumumba* de betrokkenheid van de Belgische staat bij de eliminatie van de eerste Congolese premier aan.³ Deze boeken leidden tot de oprichting van een parlementaire commissie, die in 2002 aangaf dat er een onmiskenbare Belgische verantwoordelijkheid voor deze moord bestond.

De openbare ruimte: een strijdtooneel van herinneringen

Standbeelden, straatnamen en musea zijn de plaatsen waar het collectieve geheugen zichtbaar wordt. Daar kan het ook worden betwist. In België zijn er talrijke

▲ Het Patrice Lumumbaplein, ingehuldigd in juni 2018, is een eerbetoon van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aan de Congolese premier die in 1961 werd vermoord

In 1932 onthulde de Koloniale Vereniging van Bremen de *Kolonialelefant*, een stenen olifant van bijna tien meter hoog, ter nagedachtenis aan de Duitse soldaten die tijdens de Eerste Wereldoorlog in de koloniën waren omgekomen. Vandaag de dag, omgedoopt tot *Anti-Kolonial-Denk-Mal*, heeft dit monument een antikoloniaal karakter als *Gegendenkmal*

standbeelden van Leopold II – in Brussel, Aarlen, Oostende, Gent – en verschillende daarvan zijn sinds 2020 vernield, beklad of omvergoorpen. In Antwerpen werd het ruitersstandbeeld van de koning verwijderd na herhaaldelijk vandalisme. Daarentegen gaf de inwijding van het Lumumbaplein in Brussel in 2018 een sterk signaal: tien jaar eerder was het ondenkbaar geweest om de naam van de eerste Congolese premier op te nemen in de officiële toponymie van de hoofdstad. De Black Lives Matter-beweging, die na de dood van George Floyd in mei 2020 wereldwijd een nieuwe impuls kreeg, heeft deze dynamiek aanzienlijk versneld. In België viel dit samen met een hernieuwde roep om officiële excuses. In juni 2020 stuurde koning Filip een brief aan president Félix Tshisekedi om zijn 'diepste spijt' te betuigen voor de 'wonden uit het verleden'. Er werden geen formele excuses aangeboden – met name om juridische implicaties op het gebied van schadevergoeding te vermij-

den –, maar er werd wel een speciale Congocommissie opgericht in het federale parlement om het koloniale verleden te onderzoeken en voorstellen te formuleren.

Vergelijkende perspectieven

De vergelijking met andere landen maakt duidelijk welke trends structureel zijn en wat te maken heeft met specifieke nationale contexten. In Nederland heeft de aanwezigheid van Surinaamse en Indonesische diaspora's het postkoloniale debat eerder op de agenda gezet: monumenten ter nagedachtenis aan de slachtoffers van de slavernij werden al tussen 1988 en 2006 onthuld, en in 2022 bood koning Willem-Alexander formele excuses aan voor de Nederlandse rol in de slavenhandel. In het Verenigd Koninkrijk heeft de *Rhodes Must Fall*-beweging, die in 2015 in Zuid-Afrika ontstond, de controverse rond het standbeeld van Cecil Rhodes (1853-1902) in Oxford opnieuw aangewakkerd. Het debat leidde

tot een compromis: het standbeeld blijft staan, maar er wordt een plaquette toegevoegd die zijn rol als kolonisator in context plaatst. In Frankrijk erkent de wet-Taubira van 2001 de slavenhandel als een misdaad tegen de menselijkheid, maar de discussies over de leerplannen en de herinnering aan de Algerijnse oorlog blijven levendig. Ten slotte heeft Duitsland een interessant initiatief ontwikkeld met de *Gegendenkmal*, het 'tegenmonument', dat wil zeggen een monument dat tot doel heeft een andere boodschap over te brengen dan bestaande monumenten waarvan men de boodschap niet langer wil ondersteunen, zonder dat het betreffende monument wordt afgebroken of ontmanteld.

De teruggave van culturele voorwerpen

De kwestie van de teruggave van Afrikaanse cultuurobjecten vormt een ander actief front in het postkoloniale debat. In 2018 heropende het AfricaMuseum in

Het standbeeld van Leopold II in Kinshasa ontsnapte tot nu toe aan de storm

© Alle rechten voorbehouden / Wikimedia

Tervuren – opgericht op initiatief van Leopold II als instrument voor koloniale propaganda – zijn deuren na een renovatie, met de uitgesproken wil om zich kritisch te herpositioneren ten opzichte van het verleden. Maar deze heropening wakkerde de controverse onmiddellijk weer aan: verenigingen en academici wezen erop dat een groot deel van de collecties door dwang of plundering was vergaard. Het rapport Sarr-Savoy, dat in 2018 in opdracht van de Franse regering werd opgesteld, vond Europese weerklank: het beval de permanente teruggave van Afrikaanse cultuurgoederen aan de landen van herkomst aan. In het kielzog daarvan pleitten Belgische onderzoekers voor een volledige inventarisatie van de koloniale collecties. De kwestie roept complexe vraagstukken op – bewaarcondities, juridische definitie van koloniale verwerving – die eraan herinneren dat ook de dekolonisatie van musea een proces in volle gang is.

Deze controverses zijn van groot didactisch belang, juist omdat ze fel zijn en onopgelost blijven. De debatten over standbeelden, excuses of teruggave brengen actoren met duidelijk uiteenlopende standpunten in beeld. Het analyseren van deze standpunten, het

vaststellen van hun sociale of generatiegebonden achtergrond en het begrijpen van hun argumenten vormen een concrete oefening in kritische bronanalyse. Het koloniale verleden heeft nog steeds gevolgen voor vandaag – economische ongelijkheid, gekwetste culturele identiteiten, diplomatieke betrekkingen. Dit heeft tot gevolg dat hele samenlevingen er nog steeds mee worstelen. Het collectieve geheugen is selectief en staat ten dienste van een identiteitsproject; de academische geschiedenis streeft naar kritische nauwkeurigheid en een veelzijdige benadering. Het Belgische 'comfortabele compromis' is een herinnering die historici beginnen te ondermijnen, maar die nog niet volledig is geïntegreerd in de dominante publieke voorstellingen. De lokale publieke ruimte onder de loep nemen: een interactieve kaart van koloniale monumenten in België maakt het mogelijk hun aanwezigheid in het dagelijkse landschap te visualiseren. Leerlingen uitnodigen om hun eigen gemeente te verkennen, te noteren wie er vertegenwoordigd is en wie afwezig is, vormt een oefening in historisch onderzoek die verankerd is in het straatbeeld. De dekolonisatie, niet langer alleen opgevat als een politiek

proces uit de jaren 1945–1975, maar als een langdurig cultureel en herinneringsproces, is nog niet voltooid. De debatten over standbeelden, straatnamen, musea, excuses en herstelbetalingen zijn daar het levende bewijs van. Voor leerkrachten is dit een uitnodiging om het koloniale verleden niet als een afgesloten hoofdstuk te behandelen: het klaslokaal kan de ruimte zijn waar men leert om deze controverses te bekijken met de instrumenten van de historicus – analytische nauwkeurigheid, aandacht voor meerdere perspectieven, gevoel voor complexiteit. ■

Frédéric Crahay

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Marjolein Wilke, Karel Van Nieuwenhuysse, *Lespakket: Historisch denken over dekolonisatie na 1945*, KUL, zie:

<https://www.arts.kuleuven.be/outreach/geschiedenis/lespakket-dekolonisatie-na-1945/documenten/handleiding-integraal.pdf>

(2) Hochschild, Adam, *De geest van koning Leopold en de plundering van de Congo*, Amsterdam: Meulenhoff, 2011, 360 p.

(3) de Witte, Ludo, *De moord op Lumumba*, Leuven: Van Halewyck, 2001, 430 p.

In musea, op Herdenkingsplekken, op straat- en pleinnamen, op monumenten en standbeelden, staan meestal teksten waarin namen en eventen vermeld staan. Niet iedereen is altijd gelijkgestemd over de inhoud van deze teksten of afbeeldingen.

Kies een historisch evenement en zeg wat jij belangrijk vindt om te vermelden of net niet te vermelden bij een plek die dat bepaald gebeuren wil herdenken.

Verduidelijk jouw keuzes.

Ga ervan uit dat de vermelding er moet komen voor een breed publiek.

Columbus Circle, Syracuse, VS

© Alle rechten voorbehouden

Elk trimester verschijnt in *SPOREN VAN HERINNERING* een praktische pedagogische toepassing met bijhorende fiche die u in de klas kan gebruiken en verzamelen. U vindt deze fiches ook terug op onze website www.auschwitz.be onder de rubriek PEDAGOGIE.

1926 was het jaar waarin reeds besliste zaken bevestigd werden **OP WEG NAAR DE RAMP DIE KOMEN ZOU**

© Alle rechten voorbehouden

27/06/1926

In een krantenartikel stond ooit:

"Nooit kijkt de Führer vriendelijker, nooit lacht hij zo, dan wanneer hij uitkijkt over zijn jeugd en hun stralende gezichten ziet."

Hitler keurde op 27 juni 1926 de Hitlerjugend goed die al sinds 1922 opgericht werd. Tijdens die eerste jaren stelde dit niet zoveel voor, maar later werd alsnog duidelijker dat deze beweging als doel had de hele Duitse jeugd totaal om te vormen, te indoctrineren en geschikt te maken voor de doeleinden die de nazi's nastreefden: onverschrokken, gewetenloos en willoos 'kanonnenvlees' creëren, overal inzetbaar, doordrongen van de nazi-ideologie en blindelings gehoorzaam aan de partij. Tijdens de laatste jaren van de Weimarrepubliek, in 1932, telde de beweging ongeveer 100.000 leden, wat misschien veel leek maar niets was in vergelijking met de ongeveer tien miljoen leden van de *Reichsausschuß Deutscher Jugendverbände* (de rijksorganisatie voor Duitse jeugdverenigingen).

Hitler hechtte echter grote waarde aan het nazificeren van de jeugd via deze jeugdbewegingen.

In 1933 werd de dichter Baldur von Schirach tot Jeugdleider van het Duitse Rijk benoemd door Hitler.

De leiders van de *Reichsausschuß Deutscher Jugendverbände* werden verjaagd en hun kantoren bezet. Vanaf 1939 was lidmaatschap van de Hitlerjugend verplicht voor elke 17-jarige. Vanaf 1941, voor elke 10-jarige. Afwezige jongeren bij inschrijving werden aan hun thuisadres afgehaald vergezeld met de nodige straffen. De jongeren, de kinderen, werden al vlug ingezet om taken van het leger over te nemen.

08/09/1926

Bij het Verdrag van Versailles in 1919 werd de Volkenbond (SDN) opgericht. Deze organisatie kwam er om de vrede te bewaren in Europa na het einde van de Eerste Wereldoorlog en was gevestigd in Genève. In 1945 werd deze vervangen door de Verenigde Staten. Op 8 september 1926 sluit Duitsland zich aan bij het pact. Een groot voorstander van de SDN was Woodrow Wilson, de toenmalige president van de Verenigde Naties. De Amerikaanse Senaat zal zich echter verzetten tegen de ratificatie van het Verdrag van Versailles en stemt bijgevolg ook tegen toetreding tot de Volkenbond. Naast het feit dat het hier in 3 van de 14 punten van Wilson gaat over een vrijhandelsverdrag, omvatten de doelstellingen van de Volkenbond ontwapening en het voorkomen van oorlogen door middel van het principe van collectieve veiligheid, het oplossen van conflicten door middel van onderhandelingen en de algehele verbetering van de levenskwaliteit. De diplomatieke aanpak die ten grondslag ligt aan de oprichting van de Volkenbond betekent een fundamentele verandering ten opzichte van het denken van de voorgaande eeuwen, door collectieve onderhandelingen te bepleiten in plaats van de geheime diplomatie die door de Amerikaanse president werd verafschuwd. De Volkenbond beschikt echter niet over een eigen strijdkracht en is daardoor voor de uitvoering van haar besluiten afhankelijk van de grote mogendheden, of het nu gaat om economische sancties of het ter beschikking stellen van troepen indien nodig. De betrokken landen zijn weinig geneigd om in te grijpen. Benito Mussolini verklaart dan ook: "De Volkenbond is zeer doeltreffend wanneer de mussen tijlpen, maar helemaal niet meer wanneer de adelaars aanvallen". Later tijdens het Interbellum treden drie landen (Nazi-Duitsland en Japan in 1933, evenals Italië in 1937) uit de Volkenbond. De Volkenbond wordt als een mislukking beschouwd, omdat hij er niet in slaagt om de Spaanse Burgeroorlog, de Italiaanse aanval op Ethiopië, het Japanse imperialisme, de annexatie van Oostenrijk door Hitler, de Sudetencrisis, en ten slotte de Duitse dreigementen tegen Polen te stoppen, dat wil zeggen alle internationale crises die de aanloop vormden tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Bovendien zal het beheer van bepaalde koloniën door Europese mogendheden in de vorm van mandaten problemen opleveren waarvan de gevolgen tot op de dag van vandaag voelbaar zijn, met name in Rwanda en het Midden-Oosten.

© Alle rechten voorbehouden

HET KOLONIALISME IS NIET DOOD

Onderzoek naar de koloniale machten in 2026

De officiële geschiedenis houdt van duidelijke data. Ze plaatst de dekolonisatie in de tweede helft van de twintigste eeuw, tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en de laatste Afrikaanse onafhankelijkheden in de jaren 1960. Dit handige verhaal presenteert de dekolonisatie als een voltooid, afgesloten en gearhiveerd proces. Maar als we de geopolitieke, economische en institutionele realiteit van 2026 onder de loep nemen, blijkt deze conclusie volkomen misleidend. De koloniale krachten zijn niet verdwenen: ze hebben zichzelf opnieuw uitgevonden, soms openlijk, soms verborgen achter neutrale termen – samenwerking, partnerschap, Europese integratie. Drie symbolische voorbeelden illustreren deze hardnekkigheid: Nieuw-Caledonië (Kanak), de Comoren en hun relaties met Mayotte, en ten slotte de CFA-frank.

Kanaky-Nieuw-Caledonië: een kolonie met een speciale status

Nieuw-Caledonië valt sinds 1853 onder Franse soevereiniteit, op initiatief van Napoleon III. Het gebied, dat vanaf 1864 als strafkolonie werd gebruikt, kende twee grote, hardhandig neergeslagen opstanden van de Kanaken (1878, 1917) en een systematische onteigening van grond ten gunste van de kolonisten. Ook vandaag staat Nieuw-Caledonië nog steeds op de lijst van niet-zelfstandige gebieden van de VN – dat wil zeggen dat het als niet-gedekoloniseerd wordt beschouwd – sinds 1986. De Kanaken vertegenwoordigen er 41 % van de bevolking en eisen onafhankelijkheid. Wat er vanaf 2024 gebeurde, illustreert op brutale wijze de koloniale logica die hier aan het werk is. De hervorming van het kiesrecht – de ‘ontdooiing’ – had tot doel het stemrecht open te stellen voor inwoners die al tien jaar op de archipel woonden, waardoor de stem van de Kanaken in de provinciale verkiezingen automatisch werd verwaterd. Tot dan toe konden alleen personen met de Caledonische nationaliteit volgens specifieke criteria aan deze verkiezingen deelnemen, om een adequate vertegenwoordiging van de inheemse bevolking te garanderen. De confrontaties die op

deze aankondiging volgden, eisten zes doden, troffen meer dan 400 bedrijven en leidden tot meer dan 200 arrestaties. Voor de activisten van de vereniging *Survie* past deze reeks gebeurtenissen in een ononderbroken continuïteit. Er is een gekoloniseerd volk, de Kanaken, dat een onafhankelijkheidsclaim heeft. Er is nog steeds sprake van een militaire bezetting: het Franse leger is nog altijd ter plaatse en heeft daar historisch gezien alleen gediend om de onafhankelijkheidsbewegingen te onderdrukken. Sinds het begin van de kolonisatie heeft er ook een proces van landroof plaatsgevonden. Kanaky-Nieuw-Caledonië en Frans-Polynesië staan overigens beide op de VN-lijst van te dekoloniseren gebieden.

De Comoren en Mayotte: wanneer een koloniale grens een volk verdeelt

Het geval van de Comoren is een schoolvoorbeeld van koloniale geschiedenis. In 1974 stemde een ruime meerderheid van de inwoners van de archipel – vier eilanden met een gemeenschappelijke taal, cultuur, religie en geschiedenis – voor onafhankelijkheid van Frankrijk. De uitslag was ondubbelzinnig: meer dan 94 % van de Comorezen sprak zich uit voor onafhankelijkheid. Maar

Frankrijk besloot de resultaten per eiland te tellen en niet voor de hele archipel, zoals het internationaal recht nochtans vereist. Mayotte, waar een pro-Franse stroming actief was gesteund, stemde tegen en Frankrijk behield het eiland. Deze daad werd tussen 1976 en 1994 elk jaar door de VN veroordeeld. Mayotte werd in 2011 een Frans departement. Deze juridische status neemt echter de sporen van een aanhoudende koloniale situatie niet weg. *Human Rights Watch* merkt op dat de verwaarlozing van Mayotte door de Franse regering een weerspiegeling is van de aanhoudende erfenis van het kolonialisme, dat de archipel in een toestand van chronische onderontwikkeling heeft achtergelaten: slechte huisvesting, onvoldoende voedsel, beperkte toegang tot gezondheidszorg en de arbeidsmarkt.¹ In december 2024 verwoestte de cycloon Chido het eiland en vernietigde hele wijken en een groot deel van de schoolinfrastructuur. De grens die in de archipel is gecreëerd, heeft concrete, dodelijke gevolgen. Sinds 1995 en de invoering van het ‘Balladurvisum’, dat het vrije verkeer in de archipel beperkt, zijn er tussen de 7.000 en 20.000 doden op zee geteld op kwassa-kwassa's, de traditionele vissersboten die

De Comoren, met het bij Frankrijk gebleven Mayotte ▲

worden gebruikt door Comorezen die vroeger vrij tussen de eilanden van hun eigen archipel konden varen. Een koloniale grens die midden in een cultureel homogene ruimte is getrokken, leidt zo tot 'onregelmatige situaties' en herhaaldelijke menselijke drama's.

De CFA-frank: de afgenomen monetaire onafhankelijkheid

De derde hefboom van het hedendaagse kolonialisme is van monetaire aard. De CFA-frank – waarvan de afkorting tussen 1945 en 1958 aanvankelijk stond voor 'Franse koloniën in Afrika' – wordt gebruikt door veertien Afrikaanse staten. Hij is gekoppeld aan de euro met een vaste pariteit die wordt gegarandeerd door de *Banque de France*, tegen een koers van 655,957 CFA-frank voor één euro. Dit systeem, dat wordt voorgesteld als een garantie voor stabiliteit, vormt in werkelijkheid een mechanisme voor economische controle dat is overgenomen uit het koloniale tijdperk. De CFA-frank houdt de landen die hem gebruiken gevangen in

extractieve economieën, afhankelijk van de grondstofprijzen, waarvan het grootste deel van de winst wordt opgeslokt door buitenlandse bedrijven. Tien van de vijftien staten in de frankzone behoren tot de groep van de 'minst ontwikkelde landen'. De dominantie van dit systeem beperkt zich niet tot macro-economische cijfers. Ze komt ook tot uiting in de aanwezigheid van Franse ondernemen op sleutelposities in de economieën van de frankzones. Franse bedrijven bekleden daar strategische posities: de Boloré-groep beheerde in 2018 zeventien havens en verschillende spoorwegmaatschappijen, die zich voornamelijk in de CFA-zone bevinden. De mijnen in Niger produceren 30 % van het civiele uranium in Frankrijk en 100 % van het militaire uranium. Politieke en maatschappelijke druk dringt aan op hervormingen. Acht West-Afrikaanse landen — Benin, Burkina Faso, Ivoorkust, Guinee-Bissau, Mali, Niger, Senegal en Togo — hebben aangekondigd dat de CFA-frank in 2027 zal worden vervangen door een nieuwe

gemeenschappelijke munteenheid, de *eco*. Deze hervorming sluit met name de Franse vertegenwoordigers uit van de organen van de Centrale Bank van West-Afrikaanse Staten, waar zij tot dan toe een vetorecht hadden over het monetaire beleid. Dit proces, dat nog niet is afgerond, getuigt niettemin van een groeiend bewustzijn van het monetaire juk.

Deze drie voorbeelden – territoriaal, grensoverschrijdend, monetair – zijn geen op zichzelf staande historische curiositeiten. Ze vormen een samenhangend systeem waarvan de logica sinds de 19^e eeuw nauwelijks is veranderd: controle over de hulpbronnen, handhaving van structurele afhankelijkheid, onderdrukking van het streven naar zelfbeschikking. Dit springlevende imperialisme blijft de politieke actie van talrijke Franse leiders motiveren en voedt een hardnekkig structureel racisme dat een groot deel van de burgers ertoe brengt te aanvaarden dat hele volkeren van hun land worden beroofd. Het is niet de taak van de historicus om schuldverklaringen uit te delen. Het is zijn taak om nauwkeurig te benoemen wat er bestaat. En wat er in 2026 bestaat, is een kolonialisme dat zijn oude vormen heeft ingeruild voor nieuwe – maar waarvan de gevolgen voor de betrokken bevolkingsgroepen even reëel, even concreet en even dodelijk blijven. Dit begrijpen is de eerste voorwaarde voor elk project van gerechtigheid. ■

Frédéric Crahay

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

(1) Zie: <https://www.hrw.org/fr/report/2025/11/18/une-exception-nefaste/les-manquements-persistants-de-la-france-au-droit-a>

Over de Verenigde Staten, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en België

De kwestie van het koloniale verleden is nooit louter historisch. Ze is ook politiek, juridisch, herdenkingsgericht en, bovenal, levend. Wanneer men zich afvraagt of een staat de bladzijde van zijn koloniale geschiedenis heeft 'omgedraaid', raakt men aan verschillende dimensies: de officiële erkenning van de gepleegde misdaden, de materiële vergoeding van de schade, de juridische en sociale status van de gekoloniseerde volkeren, en ten slotte het al dan niet voortbestaan van structurele ongelijkheden die uit deze periode zijn geërfd. Door deze criteria te onderzoeken voor vijf landen – de Verenigde Staten, Canada, Australië, Nieuw-Zeeland en België – kan worden gemeten hoe groot de kloof is tussen de retoriek van verzoening en de concrete realiteit.

Van de Engelstalige landen die voortkomen uit de Britse kolonisatie, wordt Nieuw-Zeeland vaak als een voorbeeld gezien. Het Verdrag van Waitangi uit 1840, dat lange tijd werd genegeerd, is geleidelijk aan geherinterpreteerd als een fundamenteel document voor de relatie tussen de Kroon en het Maorivolk. Sinds de jaren 1980 behandelt een specifiek tribunaal – het *Waitangitribunaal* – de klachten van de stammen en heeft het geleid tot aanzienlijke territoriale en financiële restituties. De Maoritaal is een van de officiële talen en sinds 1867 is er een gereserveerde parlementaire vertegenwoordiging. Toch blijven de Maori's oververtegenwoordigd in de statistieken over armoede, gevangenisstraffen en kindersterfte. Het hoofdstuk is nog niet afgesloten; het wordt op zijn best herschreven.

Australië biedt een meer contrastrijk beeld. De *stolen generations* — de Aboriginalkinderen die tussen 1910 en 1970 uit hun families werden weggehaald om gedwongen te worden geassimileerd — vormen een van de best gedocumenteerde en meest pijnlijke koloniale beleidsmaatregelen. In 2008 bood premier Kevin Rudd officieel zijn excuses aan in het parlement, een krachtige symbolische daad die echter niet gepaard ging met systematische financiële compensatie. De kwes-

tie van een formeel verdrag met de inheemse volkeren blijft open. In 2023 werd een referendum over de oprichting van een *Voice to Parliament* – een inheems adviesorgaan – door 60 % van de Australiërs verworpen.¹ Dit resultaat illustreert de weerstand van een deel van de samenleving tegen het institutionaliseren van de erkenning van inheemse rechten. Andere stemmen pleiten voor een overgang van Australië naar een republikeins systeem (Australië is momenteel – net als Canada en Nieuw-Zeeland – een monarchie met Charles III als koning). Deze stap zou, volgens sommigen, Australië kunnen distantiëren van zijn koloniale verleden.

In Canada heeft de Commissie voor Waarheid en Verzoening (2008-2015) een monumentaal rapport opgesteld waarin de gruwelen van de inheemse kostscholen worden gedocumenteerd, in internaten waar kinderen werden gedwongen hun taal en cultuur op te geven – vaak onder fysieke en psychologische dwang. Het rapport formuleerde 94 'oproepen tot actie'. De uitvoering daarvan blijft zeer beperkt. De ontdekking, vanaf 2021, van duizenden anonieme kindergraven in de buurt van deze kostscholen heeft een nationale schokgolf veroorzaakt. Canada bevindt zich daarmee in een paradoxale situatie: een staat die formeel zijn koloni-

ale misdaden erkent, die met de hulp van de katholieke kerk zijn gepleegd, maar tegelijkertijd moeite heeft om de gevolgen daarvan volledig op zich te nemen.

In de Verenigde Staten is de situatie structureel anders. Het land heeft nooit het equivalent van een nationale waarheidscommissie opgericht over de koloniale misdrijven en de gedwongen verplaatsingen van inheemse volkeren. De verdragen die in de 18^e en 19^e eeuw werden ondertekend, zijn systematisch geschonden; veel ervan zijn nooit formeel ingetrokken of nageleefd. De reservaten, vaak gelegen op weinig vruchtbare gronden, vertonen enkele van de slechtste sociaal-economische indicatoren van het land. De kwestie van herstelbetalingen voor de slavernij – een andere fundamentele koloniale dimensie – blijft op federaal niveau geblokkeerd, ondanks lokale initiatieven in Evanston (Illinois) of San Francisco. Het uitblijven van officiële federale excuses voor de slavernij symboliseert deze terughoudendheid om een nationale confrontatie met dit verleden aan te gaan.

De vier hierboven besproken landen hebben een belangrijk gemeenschappelijk punt: het Europese 'blanke' element is nooit teruggekeerd naar het Oude Continent en blijft tot op de dag van

De Amerikaan George Floyd, die in 2020 door een politieagent werd gedood, is tegen wil en dank een ander gezicht van het antiekolonialisme geworden, zelfs in de straten van Brussel

vandaag een zeer actueel koloniaal 'heden'.

Het Belgische geval: georganiseerde geheugenverlies?

België neemt in dit overzicht een aparte plaats in. De kolonisatie van Congo – aanvankelijk persoonlijk eigendom van koning Leopold II (1885-1908), daarna kolonie van de Belgische staat tot 1960 – wordt geassocieerd met een van de meest wrede regimes uit de koloniale geschiedenis: dwangarbeid, verminkingen, hongersnoden, een bevolkingsafname die naar schatting mogelijk miljoenen doden heeft gekost. Naast Leopold II, werd ook de beeltenis van generaal Émile Storms (1846-1918) met rode verf beklad, u vindt een foto van zijn borstbeeld in de rubriek *No comment* van dit nummer. Zijn rol in de bezetting van het Congolese gebied ten voordele van private Belgische belangen in de 19e eeuw is nu grotendeels vergeten, maar niet door iedereen. Lange tijd werd dit verleden in de Belgische publieke ruimte ontkend of gereduceerd. De ommekeer is recent. In 2020, na de dood van George Floyd (1973-2020) en de wereldwijde golf gedragen door de *Black Lives Matter*-beweging, werden standbeelden van Leopold II in België omvergeworpen of beklad. Koning Filip stuurde de Congolese president een brief

waarin hij zijn 'diepe spijt' uitsprak — zonder het woord 'excuses' te gebruiken. Er werd een speciale parlementaire commissie opgericht om het Belgische koloniale verleden te onderzoeken; in haar rapport, dat in 2023 werd gepubliceerd, erkende de commissie het 'genocidale' karakter van bepaalde praktijken van Leopold, een historisch belangrijke formulering.² De concrete maatregelen blijven echter bescheiden. Er is geen financiële compensatie goedgekeurd. De teruggave van kunstwerken en menselijke resten die uit Congo zijn gerepatriëerd, verloopt traag. En bovenal blijft het onderwijs over de Belgische koloniale geschiedenis in de leerplannen ontoereikend, waardoor de kwestie van de overdracht van de herinnering aan toekomstige generaties volledig openblijft.

Een nieuwe bladzijde omslaan of leren lezen?

De metafoor van het 'omslaan van de bladzijde' is op zich veelzeggend. Ze veronderstelt dat het erom gaat vooruit te gaan, verder te gaan – alsof het verleden bij decreet, door een toespraak of door een parlementaire stemming kan worden afgesloten. Historici weten echter dat het koloniale verleden niet achter ons ligt: het bepaalt de huidige ongelijkheden, de collectieve voorstellin-

gen en de institutionele machtsverhoudingen. Wat de vijf genoemde gevallen aantonen, is dat erkenning een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is. Nieuw-Zeeland en Canada hebben verdergaande waarheidsprocessen op gang gebracht dan België of de Verenigde Staten; maar in al deze landen (buiten België) blijven de inheemse bevolkingsgroepen of de afstammelingen van kolonisten geconfronteerd met meetbare, systematische discriminatie. De echte vraag is dus niet of de bladzijde is omgeslagen, maar of de samenlevingen bereid zijn om – echt – te lezen wat erop staat geschreven. ■

Frédéric Crahay

Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Ethische reflectie:

Is het volgens jou voldoende om welgemeende excuses aan te bieden of moet er absoluut een financiële compensatie voorzien worden?

(1) Zie: <https://www.reconciliation.org.au>

(2) Valérie Rosoux, *Mémoires et oublis du passé colonial belge*.

Observations d'une commission parlementaire depuis le banc des « experts ». Zie:

<https://droit.cairn.info/revue-droit-et-societe-2025-1-page-79?lang=fr>

NUESTRA TIERRA van Lucrecia Martel

Een Argentijnse, Amerikaanse, Mexicaanse, Franse, Nederlandse en Deense documentaire van Lucrecia Martel, uitgebracht in 2026.

De geschiedenis wordt geschreven door de kolonisten. Argentinië vormt daarop geen uitzondering. *Nuestra Tierra*, de vijfde speelfilm en eerste documentaire van Lucrecia Martel, is gebaseerd op een omkering van het perspectief, niet meteen, maar via een proces dat de film begeleidt en aanstuurt. In de eerste beelden is het moeilijk te zien wie wie is. De vertelling wordt aanvankelijk gedragen door drie zwaargebouwde mannen in pak, die tijdens een rechtszaak het woord voeren. Wazige actiescènes zijn gefilmd met een kleine camera en mobiele telefoons, in de heuvels bij Tucumán, meer dan 1300 kilometer ten noordwesten van Buenos Aires. Deze drie mannen wilden met de auto naar een mijnbouwlocatie rijden. Een hek blokkeerde de doorgang. Mannen en vrouwen stonden langs de

kant van de weg. Er brak een vechtpartij uit: de kleine camera's bewegen, tonen stenen, voeten, laten zware ademhaling horen. Eén man wordt gedood, twee anderen raken gewond. De drie slachtoffers zijn inheemse Amerikanen van de Chuschagastage-meenschap die de toegang verdedigden tot deze gronden die al generaties lang door hun families worden bewerkt. De drie mannen zijn een ondernemer en twee voormalige politieagenten die hier zaken kwamen doen. De film volgt het proces dat hen tegenover elkaar plaatst, negen jaar na de gebeurtenissen van 12 oktober 2009.

Het belangrijkste slachtoffer, Javier Chocobar, is een symbool geworden van de onderdrukking van de inheemse bevolking en hun strijd tegen landroof. De prachtige beelden en de indrukwekkende soundtrack brengen de natuur in beeld. De shots breiden zich uit over de heuvels waar-tussen de cineaste graag kijkt naar kleine groepjes die op weg

zijn naar school. Ze bezoekt sommigen, van de weduwe van Javier Chocobar tot het jonge koppel dat, met uitzicht op een vallei, zich hun toekomstige huis voorstelt. Zo komt de eeuwenoude en telkens weer unieke geschiedenis van verbondenheid en gehechtheid naar voren, evenals de eeuwige strijd tegen onrecht: tijdens de eindeloze procedure moesten de Chuschagasta's duizenden kilometers afleggen om op dagvaardingen te reageren en terug te keren met ontbrekende documenten, waaronder de beroemde eigendomsbewijzen die werden geëist door een overheid die ze hen nooit heeft gegeven.

[BFI London Film Festival](#)
2025 Winner Best Film

[National Society of Film Critics Awards, USA](#)
2026 Winner Special Award

<https://www.revue-etudes.com/critiques-de-films/nuestra-tierra/28563>

